

УДК 347.2

М. О. МАЛАЙ,*начальник юридичного управління**Державної адміністрації зв'язку України*

ОБМЕЖЕННЯ В СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСАХ, ЩО ВИЯВЛЯЮТЬСЯ У ПРАВАХ НА ЧУЖІ РЕЧІ

Досліджено обмеження в суспільних інтересах, які виявляються у правах на чужі речі. Проаналізовано тенденції нормативного регулювання таких обмежень; виявлено їх особливості.

Суспільний інтерес відіграє важливу роль при встановленні обмежень. Власник зобов'язується терпіти цей суспільний інтерес у сфері свого панування над річчю і додержуватися суспільних потреб при здійсненні права власності. В. П. Камишанський з цього приводу вказує, що теоретики цивілістичної думки західноєвропейських держав схильні вважати, що сучасне суб'єктивне право власності дедалі більше підкоряється «соціальній функції». Соціальна функція права власності забезпечується обмеженнями правомочностей власника соціальними інтересами [1, с. 36]. Далі той самий дослідник обґрунтовує, що в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки ідея вільного й необмеженого володіння, користування і розпорядження власністю не відповідає інтересам окремих соціальних груп і суспільства в цілому [1, с. 62]. Отже, існує обов'язок суспільства гарантувати власнику його повноваження, що він здійснює не на шкоду суспільству. У той же час власник також має заради суспільства терпіти деякі обмеження свого панування над річчю. Означені питання потребують теоретичного дослідження та узагальнення.

Щодо досліджень із вказаної тематики, то Є. О. Мічурін звертає увагу на те що, незважаючи на наявність різноманітних прав фізичних осіб стосовно набуття права власності, участі в інших майнових відносинах, існують сприйнятті українським правом теорії соціальної функції власності, служіння права, поряд із задоволенням приватного інтересу, суспільному благу [2, с. 5]. У літературі також зазначають, що теорія соціальної функції є традиційною для обмежень у європейському законодавстві. Я. Лазар вказує, що соціальна функція права власності забезпечується обмеженнями правомочностей власника соціальними інтересами [3, с. 46]. Автори теорії соціальної функції права (О. Конт, Дюгі тощо) стверджували, що в суб'єктів немає прав, вони зобов'язані підкорятися соціальним нормам, виконувати покладені на них соціальні функції [4, с. 14]. Утім, вказані дослідники не вивчали предмет-

но у сучасних реаліях розвитку правовідносин в Україні, а саме, не застосовували теорію соціальної функції власності щодо прав фізичних осіб на чужі речі, що є нерозкритою в цілому проблемою.

Мета даної статті полягає у з'ясуванні загальнотеоретичних засад обмежень, що виявляються у правах на чужі речі та зумовлені суспільним інтересом. Завданнями є виявити прояви обмежень, що виявляються у правах на чужі речі, підходи до суспільного інтересу в доктрині, правотворчості та правозастосуванні.

У сучасних реаліях суспільний інтерес є впливовим фактором формування обмежень речових прав фізичних осіб. У європейському законодавстві традиційно існують обмеження, пов'язані із соціальною функцією власності. Європейське законодавство надає обмеженням права власності в суспільних інтересах неабиякого значення. Так, У Конституції Греції 1975 р. після проголошення державного захисту власності підкреслюється, що «право власності... не може, утім, здійснюватися на шкоду суспільним інтересам» (ч. 1 ст. 17). Стаття 33 Конституції Іспанії 1978 р. встановлює, що соціальна функція права власності обмежує його зміст відповідно до закону. Згідно з п. 2 ст. 14 Конституції Німеччини, власність зобов'язує. Її використання має одночасно служити загальному благу [2, с. 5]. У даний час ідея необмеженого права власності не відповідає соціально орієнтованій економічній політиці більшості розвинених держав. Власник не може діяти виключно у своїх інтересах без урахування інтересів інших осіб і суспільства в цілому [4, с. 15].

Деякі дослідники, наприклад С. А. Сапун, обґрунтовують, що до окремих прав діють заборони, юридичні обов'язки, інші охоронні засоби, які створюють юридичний механізм, що гарантує соціально-економічну свободу, яка не переходить у свавілля [5, с. 17]. Отже, обмеження заради соціальних інтересів гарантують, що право особи, зокрема право власності, не перетвориться на свавілля завдяки дії соціальної

функції власності, обмежень заради інтересів суспільства. Ще в дореволюційній Росії (до 1917 р.) вчені говорили про зародження соціальної функції власності. Тоді писали, що соціальна сторона права набуває розвитку в різних галузях юридичного життя (обмеження у довірному праві, обмеження власників нерухомості, розвиток інституту примусового відчуження для державних потреб тощо). Нарешті великого поширення набула ідея захисту та розвитку цивільного обороту на противагу тому індивідуалізму, що охоронявся римським правом [6, с. 512]. Таким чином, за окремими джерелами, суспільний інтерес став прогресувати в дореволюційні часи на теренах нашої держави, яка тоді входила до складу Російської імперії. За радянських часів дана ідея перетворилася на тотальну соціальну функцію власності, адже сервітути як такі радянським цивільним законодавством не регламентувалися через одержавлення значної частини нерухомого майна. Також в літературі дослідники вказують, що дореволюційне російське цивільне право, на відміну від суворого римського права з його формулами та чітко логічним, дещо математичним підходом до права, вже сприйняло соціальні теорії, що, зокрема, позначилося й на обмеженнях майнових прав фізичних осіб. Наслідком цього став розвиток обмежень у суспільних інтересах (зокрема інтересах громади), а не лише обмежень на користь сусідів, що були розвинуті у стародавньому римському праві та в певній частині сприйняті російським правом дореволюційного періоду. У європейському законодавстві наявні певні обмеження майнових прав осіб, пов'язані із соціальною функцією власності. Вони повною мірою відповідають правовим принципам держав, які сприйняли традиції приватного права [2, с. 117].

Утім, ще в римському праві були відомі сервітути на соціальну користь. Їхню обумовленість Д. В. Дождев визначав тим, що загальний баланс інтересів у суспільстві може зумовити втрату окремої вимоги проти волі особи, але заради зміцнення її прав як члена цього суспільства [7, с. 132].

У сучасному праві обмеження права власності заради суспільних інтересів набувають великого значення. Так, у науковій літературі з урахуванням суспільного інтересу подано визначення поняття обмежень права власності. Під обмеженнями права власності О. М. Кудрявцева розуміє встановлені законом правила, що спонукають власника утриматись від певних дій або зазнавати дій інших осіб у сфері свого юридичного господарювання з метою захисту

основ конституційного ладу, здоров'я, моралі, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони та безпеки держави [8, с. 8]. Тут захист основ конституційного ладу, моралі, забезпечення оборони та безпеки держави є суспільним інтересом, заради якого можуть бути встановлені обмеження права власності. В інших джерелах також указано, що соціальна зв'язаність або обумовленість власності викликана необхідністю, наприклад, архітектурно-будівельного планування, забезпечення охорони навколишнього природного середовища у сфері земельної власності, регулюючою роллю держави у сфері економіки, забезпечення безпеки держави, розвитком конкуренції та обмеженням монополістичної діяльності на товарних ринках тощо [1, с. 63].

В. В. Мемельська, розкриваючи сутність досліджуваного виду обмежень з урахуванням концепції промислових сервітутів, що існує в Іспанії, указує наступне. Актуальним питанням сучасної дійсності є можливість встановлення сервітутів на земельну ділянку з метою експлуатації лінійних споруд. Так, правове поле Іспанії містить категорію промислових сервітутів для забезпечення промислових потреб на пануючій нерухомості. Існування подібного роду конструкції засноване на розширювальному тлумаченні норм Цивільного кодексу Іспанії про конкретні види сервітутів з врахуванням сучасних реалій і суспільних потреб у їх виникненні (наприклад використання сервітуту водопроводу для підведення електроенергії, прокладки нафтопроводу, повітряних телефонних кабелів або підземних тунелів). Уведення категорії промислових сервітутів у пострадянське цивільне право дозволило б вирішити актуальну проблему врегулювання відносин між власником земельної ділянки (землекористувачем) і власником лінійної споруди для забезпечення будівництва, експлуатації, ремонту, реконструкції і охорони лінійних споруд [9, с. 23]. Отже, використання сервітуту водопроводу для підведення електроенергії, прокладення нафтопроводу, повітряних телефонних кабелів або підземних тунелів є сервітутом, що для загальної користі обмежує власника земельної ділянки. Ідея промислового сервітуту є життєздатною й для українського законодавства, адже прокладання ліній електромереж, нафтопроводів, газогонів, інших лінійних споруд в Україні є нагальним для сьогодення. Україна є великою транзитною державою, через яку до країн Європейського Союзу із Росії надходять газ і нафта; крім того, Україна сама є великим експортером електроенергії. Утім, у ЦК Україні промислові

сервітути відсутні. Вважаємо, що встановленню таких сервітутів у законодавстві України треба приділити більше уваги.

Існують і сервітути іншого роду, пов'язані, наприклад, із визначенням пам'яток історії та культури. Так, прикріплення певного об'єкта (наприклад меморіальної дошки) А. В. Кожаринова також вважає різновидом сервітуту [10, с. 19]. Для України такий вид визначення об'єктів історичного, культурного надбання, архітектурних пам'яток, як встановлення меморіальних дошок, як і в у законодавстві Російської Федерації, теж є традиційним. У разі недосягнення угоди про встановлення або умовах впадчі обмеженого користування спір вирішується судом за позовом особи, яка вимагає встановлення даного права (ст. 274 ГК РФ).

Слід зазначити, що в законодавстві України вказане право уповноважених державою органів з охорони пам'яток історії та культури не визначено як сервітут, що встановлюється на суспільну користь щодо власника будівлі, на якій така дошка розміщується. Таким чином, ми пропонуємо право на встановлення органа-

ми з охорони пам'яток історії та культури вважати сервітутом і відповідно доповнити ст. 404 ЦК України ч. 4 наступного змісту: «Уповноважений державою орган з охорони пам'яток історії та культури має право на сервітут до власника будівлі (споруди) для встановлення меморіальної дошки».

Викладене вище дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Сервітут накладає обмеження на права власника під час здійснення ним права власності через те, що він має утримуватися від дій, які перешкоджають сервітуарію здійснювати своє право. Це відбувається через суспільні потреби, на задоволення яких встановлено сервітут.

2. Перелік сервітутів у законодавстві України не є вичерпним. Зокрема, для України такий вид визначення об'єктів історичного, культурного надбання, архітектурних пам'яток, як встановлення меморіальних дошок, є традиційним і тому ми вважаємо за доцільне закріплення вказаного права уповноважених державою органів з охорони пам'яток історії та культури як сервітуту.

Список використаної літератури

1. Камышанский В. П. Ограничения права собственности: гражданско-правовой анализ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Камышанский Владимир Павлович. – М., 2003. – 357 с.
2. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Мічурін Євген Олександрович. – К., 2009. – 448 с.
3. Лазар Я. Собственность в буржуазной правовой теории / Ян Лазар. – М. : Юрид. лит., 1985. – 192 с.
4. Егорчева Т. И. Ограничения права собственности хозяйственных обществ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Егорчева Татьяна Ивановна. – Саранск, 2003. – 167 с.
5. Сапун В. А. Деятельность по использованию правовых средств в реализации советского права / В. А. Сапун // Проблемы реализации права / отв. ред. А. Ф. Черданцев. – Свердловск : Изд-во Свердлов. ун-та, 1990. – С. 9–19.
6. Трепицын И. Н. Приобретение движимостей в собственность от лиц, не имеющих права на отчуждение / И. Н. Трепицын. – Варшава : Тип. Варшав. учебн. округа, 1907. – 604 с.
7. Дождев Д. В. Римское частное право / Д. В. Дождев. – М. : НОРМА-Инфра, 1999. – 784 с.
8. Кудрявцева Е. Н. Ограничения права собственности на жилые помещения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кудрявцева Елена Николаевна. – М., 2003. – 160 с.
9. Метельская В. В. Сервитуты по законодательству России и Испании : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Метельская Виктория Валерьевна. – М., 2008. – 25 с.
10. Кожаринова А. В. Теоретические и практические аспекты права ограниченного пользования чужим недвижимым имуществом по действующему законодательству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кожаринова Анна Валерьевна. – М., 2006. – 221 с.

Надійшла до редколегії 28.11.2012

МАЛАЙ М. А. ОГРАНИЧЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕННЫХ ИНТЕРЕСАХ, КОТОРЫЕ ПРОЯВЛЯЮТСЯ В ПРАВАХ НА ЧУЖИЕ ВЕЩИ

Исследованы ограничения в общественных интересах, которые проявляются в правах на чужие вещи. Проанализированы тенденции нормативного регулирования таких ограничений; выявлены их особенности.

MALAY M. RESTRICTIONS IN THE PUBLIC INTEREST, WHICH IS MANIFESTED IN A RIGHT TO OTHER PEOPLE'S THINGS

The restriction in the public interest, which showed up in the rights to other people's things are researched. Tendencies of normative regulation of such restrictions are analyzed; their characteristics are identified.